УДК 811.162.1+811.161.2+811.172'373:81'2
https://doi.org/10.17721/psk.2026.42.626-642

Максим Гудим
ORCID 0009-0007-7481-5471
Ігор Корольов
ORCID 0000-0003-0436-5923

ЛЕКСИЧНІ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКО-ЛИТОВСЬКІ ПАРАЛЕЛІ В КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМИ БАЛТО-СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ЕТНОМОВНОЇ СПІЛЬНОСТІ

Анотація. *У статті розглядаються лексичні польсько-українсько-литовські паралелі в контексті проблеми балто-слов'янської етномовної спільності. У процесі дослідження охарактеризовано основні мовознавчі концепції та підходи до історичного розвитку слов'янської і балтійської груп індоєвропейської мовної сім'ї, а також стисло окреслено їхні спільні риси на різних рівнях мовної системи. Особливу увагу приділено історії наукових дискусій щодо характеру взаємозв'язків між слов'янськими та балтійськими мовами. Розглянуто п'ять основних теорій: гіпотезу спільної балто-слов'янської прамови Августа Шляйхера, гіпотезу паралельного незалежного розвитку Антуана Мее, модель контактної конвергенції Яніса Ендзелінса, теорію генетичної та контактної близькості Яна Міхала Розвадовського та «балтоїдну» гіпотезу В. Топорова й В. Іванова. Попри різноманітність дослідницьких поглядів, у сучасному індоєвропейському мовознавстві визнається особлива близькість слов'янських і балтійських мов, водночас механізми та хронологія її формування залишаються дискусійними. Окремо підкреслено міждисциплінарний характер балто-слов'янського питання, дослідження якого, поряд із лінгвістичним аналізом, передбачає залучення даних археології, антропології, історії та інших суміжних гуманітарних дисциплін. Теоретичні положення співвіднесено з конкретним польським, українським і литовським лексичним матеріалом. Семантико-етимологічне зіставлення охоплює понад 200 лексичних одиниць із різних тематичних і частиномовних груп та 90 реконструйованих прабалто-слов'янських моделей. У процесі аналізу виокремлено основні типи лексичних відповідностей,*

CC License Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)
© Гудим Максим, Корольов Ігор, 2026

зокрема збереження спільного реконструйованого прототипу, семантичне розходження споріднених лексем, продовження синонімічних праформ і випадки різної етимологічної основи. Проведене зіставлення засвідчує, що польсько-українсько-литовські лексичні паралелі є важливим складником історичної близькості балтійських і слов'янських мов, водночас відображаючи їхній подальший самостійний розвиток і пізніші мовні контакти. Лексичний матеріал розглядається як важливе, однак не самодостатнє джерело для інтерпретації складної історії балто-слов'янських взаємовідносин.

Ключові слова: *польська мова, литовська мова, слов'янські мови, балтійські мови, мовний розвиток, етномовна спільність, індоєвропейське мовознавство.*

Інформація про авторів: *Гудим Максим Олегович, бакалавр філології, випускник кафедри полоністики Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.*

Корольов Ігор Русланович, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри полоністики Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Електронна адреса: *geekrocketnow@gmail.com, igor.korolyov@knu.ua*

Maksym Hudym
Igor Korolyov

LEXICAL POLISH–UKRAINIAN–LITHUANIAN PARALLELS IN THE CONTEXT OF THE BALTO-SLAVIC ETHNOLINGUISTIC COMMUNITY

Abstract. *The article examines Polish–Ukrainian–Lithuanian lexical parallels in the context of the problem of the Balto-Slavic ethnolinguistic community. The study characterises the principal linguistic concepts and approaches to the historical development of the Slavic and Baltic groups of the Indo-European language family and briefly outlines their common features at different levels of the language system. Particular attention is paid to the history of scholarly debates concerning the nature of the relationship between the Slavic and Baltic languages. Five major theories are considered: August Schleicher's hypothesis of a common Proto-Balto-Slavic language, Antoine Meillet's hypothesis of parallel independent development, Jānis Endzelīns's contact-convergence model, Jan Michał Rozwadowski's theory combining genetic and contact proximity, and the "Baltoid" hypothesis associated with V. Toporov and V. Ivanov.*

Despite the diversity of scholarly views, contemporary Indo-European studies recognise the particularly close relationship between the Slavic and Baltic languages, while the mechanisms and chronology of its formation remain debated. The interdisciplinary nature of the Balto-Slavic question is also emphasised, as its investigation, alongside linguistic analysis, requires consideration of evidence from archaeology, anthropology, history, and other related humanities disciplines. The theoretical discussion is correlated with specific Polish, Ukrainian, and Lithuanian lexical material. The comparative semantic-etymological analysis covers more than 200 lexical units representing different thematic groups and parts of speech and involves 90 reconstructed Proto-Balto-Slavic models. The analysis focuses on the principal types of lexical correspondence, including the preservation of a common reconstructed prototype, semantic divergence of cognate lexemes, continuation of synonymous proto-forms, and cases of different etymological bases. The comparison shows that Polish–Ukrainian–Lithuanian lexical parallels constitute an important component of the historical proximity between the Baltic and Slavic languages, while also reflecting their subsequent independent development and later language contacts. Lexical evidence is therefore treated as an important, though not self-sufficient, source for interpreting the complex history of Balto-Slavic relations.

***Keywords**: Polish language, Lithuanian language, Slavic languages, Baltic languages, language development, ethnolinguistic community, Indo-European linguistics.*

***Information about authors:** Maksym Hudym, Bachelor of Philology, graduate student of the Department of Polish Studies, Educational and Scientific Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv.*

Igor Korolyov, Doctor of Philology, Professor, Professor at the Department of Polish Studies, Educational and Scientific Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

***E-mail:** geekrocketnow@gmail.com, igor.korolyov@knu.ua*

Maksym Hudym
Igor Korolyov

LEKSYKALNE PARALELE POLSKO-UKRAIŃSKO-LITEWSKIE W KONTEKŚCIE PROBLEMU BAŁTO-SŁOWIAŃSKIEJ WSPÓLNOTY ETNOLINGWISTYCZNEJ

***Abstrakt.** W artykule rozpatrzono leksykalne paralele polsko-ukraińsko-litewskie w kontekście problemu bałto-słowiańskiej wspólnoty etnolingwistycznej. W toku*

badań scharakteryzowano główne koncepcje i podejścia językoznawcze dotyczące historycznego rozwoju słowiańskiej i bałtyckiej grupy indoeuropejskiej rodziny językowej, a także krótko przedstawiono ich wspólne cechy na różnych poziomach systemu językowego. Szczególną uwagę poświęcono historii dyskusji naukowych dotyczących charakteru relacji między językami słowiańskimi i bałtyckimi. Omówiono pięć głównych teorii: hipotezę wspólnego prajęzyka bałto-słowiańskiego Augusta Schleichera, hipotezę równoległego niezależnego rozwoju Antoine'a Meilleta, model konwergencji kontaktowej Jānisa Endzelīnsa, teorię genetycznej i kontaktowej bliskości Jana Michała Rozwadowskiego oraz "bałtoidalną" hipotezę W. Toporowa i W. Iwanowa. Pomimo zróżnicowania stanowisk badawczych współczesne językoznawstwo indoeuropejskie uznaje szczególną bliskość języków słowiańskich i bałtyckich, podczas gdy mechanizmy i chronologia jej kształtowania się pozostają przedmiotem dyskusji. Podkreślono również interdyscyplinarny charakter problematyki bałto-słowiańskiej, której badanie, obok analizy językoznawczej, wymaga uwzględnienia danych z zakresu archeologii, antropologii, historii oraz innych pokrewnych dyscyplin humanistycznych. Założenia teoretyczne zestawiono z konkretnym polskim, ukraińskim i litewskim materiałem leksykalnym. Analiza semantyczno-etymologiczna obejmuje ponad 200 jednostek leksykalnych należących do różnych grup tematycznych i części mowy oraz 90 zrekonstruowanych modeli prabałtosłowiańskich. W analizie wyodrębniono podstawowe typy odpowiedniości leksykalnych, w tym zachowanie wspólnego zrekonstruowanego prototypu, rozbieżność semantyczną leksemów pokrewnych, kontynuację synonimicznych praform oraz przypadki odmiennej podstawy etymologicznej. Przeprowadzone porównanie pokazuje, że polsko-ukraińsko-litewskie paralele leksykalne stanowią istotny element historycznej bliskości języków bałtyckich i słowiańskich, odzwierciedlając zarazem ich późniejszy samodzielny rozwój oraz kontakty językowe. Materiał leksykalny jest zatem traktowany jako ważne, lecz niewystarczające samo w sobie źródło interpretacji złożonej historii relacji bałto-słowiańskich.

Słowa kluczowe: *język polski, język litewski, języki słowiańskie, języki bałtyckie, rozwój językowy, wsplólnota etnolingwistyczna, indoeuropejska lingwistyka.*

Nota o autorach: *Maksym Hudym, licencjat filologii, absolwent Katedry Polonistyki Dydaktyczno-Naukowego Instytutu Filologii Kijowskiego Narodowego Uniwersytetu im. Tarasa Szewczenki.*

Igor Korolyov, doktor nauk filologicznych, profesor, profesor Katedry Polonistyki Dydaktyczno-Naukowego Instytutu Filologii Kijowskiego Narodowego Uniwersytetu im. Tarasa Szewczenki.

E-mail: *geekrocketnow@gmail.com, igor.korolyov@knu.ua*

Польська та литовська мови є державними мовами сусідніх незалежних держав, тісно пов'язаних багатим спільним історичним минулим. Обидві є не лише складниками національної ідентичності та багатовікових традицій письма і літератури своїх країн, а й належать до офіційних мов Європейського Союзу, що підкреслює їхнє значення та місце в сучасному лінгвокультурному просторі Європи й світу. Відповідно до генеалогічної класифікації мов, польська та литовська мови належать до індоєвропейської родини, репрезентуючи дві окремі, однак споріднені групи – слов'янську та балтійську.

Польська мова є однією з найпоширеніших у світі мов слов'янської групи і належить до її західної підгрупи. Сьогодні нею послуговуються понад 50 мільйонів осіб як в Польщі, так і за її межами (Instytut Polski w Brukseli, n.d.). Польська мова має розвинену літературну традицію, яка бере початок ще з часів Середньовіччя, й упродовж століть відігравала провідну роль у культурно-політичному житті Центральної та Східної Європи.

Свою чергою, литовська мова є представницею балтійської групи індоєвропейської мовної сім'ї. Вона вважається однією з найархаїчніших мов індоєвропейської родини, оскільки в ній збереглися давні особливості, що наявні на різних рівнях мовної системи та були втрачені іншими індоєвропейськими мовами внаслідок їхнього індивідуального розвитку. Через це литовська мова є особливо цінним джерелом для вивчення праіндоєвропейського мовного стану та його реконструкції (Dini, 2000; Dini, 2014; Fortson, 2010).

Попри розподіл на окремі групи в генеалогічній класифікації, слов'янські та балтійські мови виявляють значний комплекс спільних рис, притаманних усім рівням мовної системи: морфологічному, фонетичному, лексичному та синтаксичному. У мовах обох груп, зокрема польській, українській та литовській, наявні, наприклад, такі явища:

- подвійне заперечення (пол. *On nic nie wie* – укр. *Він нічого не знає* – лит. *Jis nieko nežino*);
- використання орудного відмінка на позначення непостійного стану підмета (пол. *On był nauczycielem* – укр. *Він був вчителем* – лит. *Jis buvo mokytoju*);

- використання родового відмінка, замість знахідного, для вираження прямого додатка після заперечного дієслова (пол. *Nie kupiłem żadnych jabłek* – укр. *Я не купив жодних яблук* – лит. *Nenusipirkau jokių obuolių*);
- наявність балтійських запозичень (балтизмів) у слов'янських мовах і, навпаки, слов'янських запозичень (слов'янізмів) у балтійських (пол. *rojst* з лит. *raistas* – укр. *трясовина*; лит. *ponas* з пол. *pan* – укр. *пан*) тощо (Dini, 2014, с. 200-204).

Подібності між слов'янськими та балтійськими мовами виявилися настільки значними та послідовними, особливо у порівнянні з характером близькості будь-яких інших двох гілок індоєвропейської родини, що не лише спонукали мовознавців до об'єднання двох груп в єдину – балто-слов'янську – гілку, а й дозволили виникнути думці про існування балто-слов'янської етномовної спільності на певному історичному етапі мовної еволюції. Однак, попри загальний науковий консенсус щодо генеалогічної класифікації слов'янських і балтійських мов у межах індоєвропейської родини, гіпотеза щодо існування між ними єдиної етнолінгвістичної єдності досі ставиться під сумнів і є предметом палких дискусій між мовознавцями, а також широких досліджень у лінгвістичних, етнографічних, історичних і культурних галузях (Fortson, с. 414).

Питання про характер взаємовідносин між слов'янськими та балтійськими мовами, включно з припущенням про ймовірне існування балто-слов'янської етномовної спільності на певному етапі історичного розвитку обох груп мов, є одним з ключових і класичних проблем індоєвропейського мовознавства та таких міждисциплінарних гуманітарних галузей, як-от славістика і балтистика (Brozović Rončević, 2006, с. 87). Згідно з сучасними лінгвістичними дослідженнями, так зване «балто-слов'янське питання» має досить складну та суперечливу історію, адже неодноразово ставало (і досі залишається) каменем спотикання серед науковців ще від самого становлення порівняльно-історичного мовознавства як наукової дисципліни (Dini, 2014, с. 205-207).

У балто-слов'янському етномовному питанні найбільш принциповим є розмежування понять «спільності» та «паралельності» історичного мовного розвитку, за допомогою яких характеризуються два

основні конкуруючі погляди серед мовознавців стосовно характеру відносин між слов'янськими та балтійськими мовами. Термін «балто-слов'янська етномовна спільність» характеризує період гіпотетичної єдності в далекому минулому обох груп мов і передбачає існування спільної балто-слов'янської прамови (Непокупний, 2000). Водночас, інші мовознавці вважають, що лексичні й граматичні риси, які притаманні як слов'янським, так і балтійським мовам, є наслідком їхнього паралельного, однак незалежного розвитку (Meillet, 1908). Незважаючи на розбіжності у поглядах, науковці залишаються переважно одностайними стосовно твердження про те, що найближчими родичами слов'ян є балтійські народи, а для носіїв балтійських мов найближчими в індоєвропейському лінгвокультурному просторі є слов'яни. Так, швейцарський славіст Ернст Дікенман вважав, що «*існування певної балто-слов'янської мовної спільності є поза всяким сумнівом*» (цит. за Непокупний, 1979, с. 15), а український лінгвіст Леонід Булаховський висловився про схожість балтійських і слов'янських мов як про таку, що справляє «*дуже велике враження*» (цит. за Непокупний, 1979, с. 15). Перелік висловлювань з відповідними поглядами може бути продовжений, але основна думка полягає в тому, що в індоєвропейській родині мов балти та слов'яни близькі один до одного, як ніхто інший (Непокупний, 1979, с. 15).

Внаслідок тривалих наукових дискусій у сучасному мовознавстві сформувалося кілька суперечливих концепцій щодо власне факту (не) існування балто-слов'янської етномовної спільності, зокрема про походження, становлення й розвиток, ареал і контактування балтійських і слов'янських лінгвокультур, серед яких доцільно виокремити основні підходи, які найбільш широко представлені в науковому дискурсі.

У XVIII та на початку XIX ст. до появи порівняльно-історичного методу в мовознавстві панівною вважалася думка, згідно з якою балтійські мови (або мови, що до 1845 називали інакше) походять від слов'янських (Tichovskis, 1973, с. 143-149). Поряд з цим поглядом висловлювалися також й інші ідеї, відповідно до яких балтійські мови походять від суміші слов'янських, ґотської і фінських (або ж споріднених з ними) мов. Такі теорії найчастіше спиралися на звичайне по-

рівняння лексичних елементів груп мов, водночас зауваження щодо граматичної подібності траплялися вкрай рідко.

У контексті появи порівняльно-історичного методу в лінгвістиці перші кроки в новому методологічному підході щодо питання про походження й розвиток балтійських і слов'янських мов зробив німецький лінгвіст Франц Бопп. Досліджуючи зв'язки між індоєвропейськими мовами, він запропонував більш тісний генеалогічний зв'язок між балто-слов'янськими мовами, з одного боку, й індоіранськими, з іншого (Dini, 2014, с. 206). Послуговуючись тим самим методом, данський мовознавець Расмус Раск дійшов висновку, що особливо близький зв'язок існує між балтійськими, слов'янськими та германськими мовами. Відповідний погляд залишався домінантним у науці протягом першого періоду порівняльно-історичної лінгвістики (Rask, 1818, с. 312). До думки Раска незабаром приєднався і німецький індоєвропеїст Авґуст Шляйхер. У своїй відомій «теорії генеалогічного дерева» (нім. *Stammbaumtheorie*) він зобразив спільну балто-слов'янську підгілку (нім. *Slawolitauisch*), якій передує балто-германо-слов'янська (нім. *Slawodeutsch*), як спільного предка для обох – слов'янських (нім. *Slawisch*) і балтійських (нім. *Litauisch*) – мов. Таким чином, Шляйхер постулював період існування спільної балто-слов'янської прамови до її поділу на слов'янську та балтійську (Schleicher, 1861, с. 7). Цю позицію підтримала також школа молодограматиків, включно з одним з її провідних представників – Карлом Бруґманном. На підтвердження реконструкції балто-слов'янської прамови німецький індоєвропеїст у своїй праці «*Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen*» (1897) перерахував вісім спільних для балтійських і слов'янських мов рис, що відображають їхні розбіжності з іншими індоєвропейськими мовами (Dini, 2000, с. 20-21).

Наприкінці XIX ст. термін «балто-слов'янська спільність» вважався таким же загально прийнятим й усталеним, як, наприклад, «індоіранська спільність», і ніхто серйозно не ставив його під жодний сумнів (Fortson, 2010, с. 1960-1961), доки французький мовознавець Антуан Меє у своїй фундаментальній праці про індоєвропейські діалекти, «*Les dialectes indo-europeens*» (1908), не висловив заперечення

проти існування спільної балто-слов'янської стадії та не висунув власні вісім аргументів, що суперечать рисам, зазначеним Карлом Бруґманном (Meillet, 1908, с. 40-4). На його думку, спільні характеристики, перелічені Бруґманном у своїй праці, часто є занадто банальними, щоб відкидати можливість незалежних еволюцій у слов'янських і балтійських мовах. Окрім того, окремі з цих інновацій (або їхні прототипи) зустрічаються і в інших індоєвропейських мовах, тож їхня присутність в обох мовних групах не обов'язково свідчить про спільний етап (Petit, 2018, с. 1961). Меє вважав, що схожі риси між слов'янськими та балтійськими мовами виникли випадково, внаслідок незалежного, але все ж таки паралельного розвитку двох груп мов, що походять від досить схожих індоєвропейських діалектів.

Дебати навколо протилежних позицій Шляйхера та Меє призвели до поділу більшості мовознавців на два табори: одні оголосили себе прихильниками теорії балто-слов'янської прамови (Р. Траутманн, А. Ваян, Є. Курилович та інші), тоді як інші, навпаки, вважали, що після фрагментації індоєвропейської єдності не було ніякого спільного для обох груп етапу, і вбачали в їхніх спільних рисах результат паралельного розвитку (А. Ергарт, А. Сенн, А. Клімас та інші) (Dini, 2014, с. 206-207).

Удосконалення моделі Меє запропонував латиський мовознавець Яніс Ендзелінс у монографії «*Славяно-балтийские этюды*» (1911). Хоча вчений був спочатку прихильником думки про існування спільної балто-слов'янської прамови, проте у своїх дослідженнях, незважаючи на попередні погляди, дійшов висновків, які вказують на так званий «проміжний» статус концепцій Шляйхера і Меє. Він представив гіпотезу, що відрізняється як від паралельного та незалежного розвитку обох мовних груп, так і від існування спільної прамови. Згідно з теорією Ендзелінса, вже в період індоєвропейської мовної єдності прабалтійські та праслов'янські діалекти характеризувалися суттєвими відмінностями й після її розпаду функціонували незалежно. У результаті подальших контактів між сусідніми лінгвокультурами відбулася «спільна епоха», часові межі якої важко визначити, після чого вони знову почали відокремлюватися. Таким чином, латиський лінгвіст пояснював спільні риси між балтійськими та слов'янськими

мовами як результат певної мовної конвергенції, спричиненої періодом тривалої взаємодії (Endzelīns, 1911, с. 167-354).

На противагу Ендзеліну, польський індоєвропеїст Ян Міхал Розвадовський припустив, що подібні риси між балтійськими та слов'янськими мовами є результатом як генетичної спорідненості, так і пізніших мовних контактів. Він запропонував досить складну схему з поділом на три основні періоди розвитку:

1. період єдності, пов'язаний приблизно з 3 тисячоліттям до нашої ери, протягом якого балтійські та слов'янські мови були тісно пов'язаними діалектами;
2. період поділу та незалежного розвитку між 2 й 1 тисячоліттями до нашої ери, протягом якого обидві групи мов пройшли власний шлях і, таким чином, розвинули значні відмінності;
3. період відновлення близьких контактів, пов'язаний з ранньохристиянською епохою і який продовжується донині (Rozwadowski, 1912, с. 1-36).

Єдиним недоліком теорії Розвадовського, на думку дослідника П. У. Діні, було те, що важко переконливо пояснити запропонований період (приблизно в 1500-2000 років) перерви в контактах між балтійськими та слов'янськими спільнотами й, відповідно, мовами (Dini, 2014, с. 207-208).

На початку 1960-х років В. Топоров і В. Вс. Іванов запропонували нові погляди на характер балто-слов'янських етномовних відносин, засновані на попередньо виявлених геолінгвістичних, археологічних й особливо гідронімічних даних. Досліджуючи назви водойм Дніпровського басейну, вони визначили, що найдавніший етап усіх праслов'янських форм майже збігається зі станом балтійської прамови, і дійшли таких висновків:

1. слов'янська прамова сформувалася з периферійних діалектів балтійського типу;
2. слов'янський мовний тип сформувався на пізнішому етапі зі структурної моделі балтійських мов;
3. структурна модель слов'янських мов є наслідком трансформації структурної моделі балтійських мов (Dini, 2000, с. 143).

Відповідний погляд дослідників нівелює потребу дискутувати, чи існувала спільна балто-слов'янська прамова. Окрім того, на користь запропонованої гіпотези свідчить той факт, що більш архаїчні за своєю будовою балтійські мови надають історично-лінгвістичну перспективу для порівняльного вивчення не лише слов'янських мов, що нерідко зберігають лише релікти тих явищ, представлених цілими системами у своїх північних сусідів, а й інших представників індоєвропейської мовної сім'ї (Непокупний, 1979, с. 89).

Отже, розмаїття поглядів на характер взаємозв'язків між балтійськими та слов'янськими мовами зумовило появу численних конкуруючих наукових концепцій, серед яких найбільшого поширення й особливої теоретичної ваги набули п'ять основних, вище розглянутих підходів, що відображають різні моделі історичного розвитку балто-слов'янських етномовних відносин. Вони зазвичай характеризуються чотирма умовними станами: 1) спільність; 2) паралельність – з різними ступенями близькості (від найближчої (I) до найдальшої (III)); 3) розходження; 4) зближення (Непокупний, 2000), які можна представити також за допомогою формул:

1. теорія спільної балто-слов'янської прамови Шляйхера: 1 – 3;
2. гіпотеза паралельного розвитку Меє: 2(III) – 2(III);
3. теорія тривалого мовного контакту Ендзелінса: 2(IV) – 4 – 2(III) – 3;
4. теорія генетичної й контактної близькості Розвадовського: 1 – 3 – 4 – 2(III);
5. «балтоїдна» гіпотеза Топорова й Іванова: 2(I) – 3.

Окреслені теоретичні підходи до проблеми балто-слов'янської етномовної спільності доцільно співвіднести з конкретним мовним матеріалом – зокрема лексичним. З цією метою здійснено семантико-етимологічне зіставлення лексичних відповідників у трьох – польській, українській і литовській – мовах із залученням реконструйованих прабалто-слов'янських прототипів. Проаналізований матеріал охоплює понад 200 лексичних одиниць, об'єднаних в окремі тематичні або частиномовні групи, як-от: назви членів родини, частин тіла, природних явищ й об'єктів, числівники, дієслова тощо. Загалом, у

межах дослідження було розглянуто 90 реконструйованих прабалто-слов'янських моделей.

Найчисленніша група моделей включає польсько-українсько-литовські відповідники, які походять від спільного реконструйованого прототипу та зберігають тотожне або близьке значення. Одним із найбільш показових прикладів є прабалто-слов'янське **wandō* «вода», продовження якого представлені литовським *vanduo*, українським *вода* та польським *woda* (Derksen, 2008, с. 523). Аналогічний характер мають наступні приклади: прабалто-слов. **ledús* «лід» – лит. *ledas*, укр. *лід*, пол. *lód*; прабалто-слов. **źeimā́ˀ* «зима» – лит. *žiema*, укр. *зима*, пол. *zima*; прабалто-слов. **snáigas* «сніг» – лит. *sniegas*, укр. *сніг*, пол. *śnieg*; прабалто-слов. **úngnis* «вогонь» – лит. *ugnis*, укр. *вогонь*, пол. *ogień* (Derksen, 2008, с. 270, 544, 457, 364).

Таким чином, виразні паралелі простежуються в лексиці на позначення базових реалій природного середовища, що належать до давніх і відносно стійких шарів словникового складу будь-якої мови. Так звана питома (або ж спадкова) категорія лексики не обмежується лише однією тематичною сферою. Наприклад, серед назв тварин показовими є прабалто-слов. **wilkás* «вовк» – лит. *vilkas*, укр. *вовк*, пол. *wilk*; прабалто-слов. **bébrus* «бобер» – лит. *bebras*, укр. *бобер*, пол. *bóbr*; прабалто-слов. **ū́ˀdrāˀ* «видра» – лит. *ūdra*, укр. *видра*, пол. *wydra* (Derksen, 2008, с. 537, 34, 534). Серед назв частин тіла відповідну модель репрезентують, зокрема, прабалто-слов. **ránkāˀ* «рука» – лит. *ranka*, укр. *рука*, пол. *ręka*; прабалто-слов. **akis* «око» – лит. *akis*, укр. *око*, пол. *oko* (Derksen, 2008, с. 439, 365). Високий ступінь формально-семантичної близькості виявляється у лексиці на позначення родинних відносин: прабалто-слов. **sū́ˀnus* «син» – лит. *sūnus*, укр. *син*, пол. *syn*; прабалто-слов. **brā́ˀtē* «брат» – лит. *brolis*, укр. *брат*, пол. *brat*; прабалто-слов. **swésō* «сестра» – лит. *sesuo*, укр. *сестра*, пол. *siostra* (Derksen, 2008, с. 483, 60, 445).

Крім того, показовими є відповідності не лише серед іменників, а й серед числівників і дієслів. Так, прабалто-слов. **duwō* «два» – лит. *du* / *dvi*, укр. *два* та пол. *dwa*; прабалто-слов. **tríjes* «три» – лит. *trys*, укр. *три*, пол. *trzy*; прабалто-слов. **pénki* «п'ять» – лит. *penki*,

укр. *п'ять*, пол. *pięć* (Derksen, 2008, с. 130, 400, 499). Серед дієслів простежуються прабалто-слов. **bū́ˀtei* «бути» – лит. *būti*, укр. *бути*, пол. *być*; прабалто-слов. **stā́ˀtei* «стати» – лит. *stoti*, укр. *стати*, пол. *stać*; прабалто-слов. **źnōˀtei* «знати» – лит. *žinoti*, укр. *знати*, пол. *znać*; прабалто-слов. **práśīˀtei* «просити» – лит. *prašyti*, укр. *просити*, пол. *prosić*; прабалто-слов. **dṓˀtei* «дати» – лит. *duoti*, укр. *дати*, пол. *dać* (Derksen, 2008, с. 71, 465, 546, 420, 96).

Водночас, лексичні польсько-українсько-литовські паралелі не зводяться до простого збереження однакової семантики спільних праформ. Окрему групу становлять випадки, коли етимологічно споріднені лексеми внаслідок самостійного розвитку балтійських і слов'янських мов зазнали помітної семантичної диференціації. Так, прабалто-слов. **garáˀ* представлено в литовській мові словом *giria* «ліс, пуща», тоді як його слов'янськими відповідниками є укр. *гора* та пол. *góra* (Derksen, 2008, с. 177). Ще одним виразним прикладом є розвиток прабалто-слов. **deiwás*: лит. *dievas* зберігає значення «бог», тоді як споріднені укр. *диво* та пол. *dziwo* мають інше сучасне значення (Derksen, 2008, с. 108). У таких випадках поєднується спільна етимологічна основа з подальшим незалежним семантичним розвитком. Таким чином, самої наявності спільного прототипу недостатньо для повної тотожності шляхів розвитку лексеми в балтійській і слов'янській гілках.

Інший тип співвідношень спостерігається тоді, коли однакове або близьке сучасне значення в балтійських і слов'янських мовах продовжує різні, хоча й синонімічні, прабалто-слов'янські лексеми. Наприклад, лит. *sapnas* «сон» пов'язується з прабалто-слов. **swápnas*, тоді як укр. *сон* і пол. *sen* співвідносяться з іншим синонімічним прототипом **súpnas* (Derksen, 2008, с. 481). Подібну картину демонструє назва каменю: лит. *akmuo* походить від прабалто-слов. **ákmō*, натомість укр. *камінь* і пол. *kamień* – від прабалто-слов. **kā́ˀmō* (Derksen, 2008, с. 220). Такі випадки свідчать про те, що ще на ранніх етапах розвитку відповідний лексичний фонд міг містити кілька синонімічних або семантично близьких основ, з яких у різних мовних гілках згодом закріпилися різні продовження.

Ще одну модель ілюструють лексеми з однаковим сучасним значенням, але різною етимологічною основою. Так, лит. *dantis* «зуб»

продовжує прабалто-слов. **dantís*, що не має відповідного продовження у слов'янських мовах, тоді як укр. *зуб* і пол. *ząb* походять від прабалто-слов. **źámbas* «гострий, зазубрений кут» (Derksen, 2015, с. 115; Derksen, 2008, с. 549). Такі приклади застерігають від ототожнення сучасної семантичної відповідності з безпосередньою етимологічною тотожністю й водночас засвідчує складну внутрішню структуру давнього лексичного фонду.

Отже, польсько-українсько-литовський матеріал виявляє кілька основних моделей лексичної відповідності: збереження спільного прототипу та тотожної або близької семантики; семантичне розходження лексем спільного походження; продовження різних синонімічних праформ; а також окремі випадки різної етимологічної основи за тотожності сучасного значення. Переважання першого типу й поширення відповідностей на різні тематичні та частиномовні групи свідчать про значний спільний історичний пласт балтійської та слов'янської лексики. Водночас, характер виявлених відповідностей не варто трактувати як самодостатній доказ лише однієї з розглянутих вище теорій. Проведене зіставлення польської, української і литовської лексики конкретизує окреслені теоретичні положення, засвідчуючи, що історичні взаємини балтійських і слов'янських мов не можуть бути зведені до єдиної простої моделі. Поряд зі спільно успадкованою лексикою матеріал демонструє також наслідки окремого фонетичного та семантичного розвитку, а історичні контакти між носіями обох груп стали додатковим чинником у формуванні словникового складу слов'янських і балтійських мов. Таким чином, лексичні паралелі водночас засвідчують особливу близькість двох мовних груп і складність історичних процесів, які становлять їх основу.

Узагальнюючи, слід зазначити, що різні висновки індоєвропеїстів стосовно балто-слов'янського питання зумовлені використанням різних хронологічних рамок і неоднаковим трактуванням самого поняття «індоєвропейської єдності»: частина мовознавців розглядала її як єдиний, уніфікований етап, тоді як інші – як стадію діалектної фрагментації. Окрім того, взаємини між балтами та слов'янами розвивалися протягом десятків століть, охоплюючи як

періоди зближення, так і віддаленості, що позначалося на розвитку обох груп мов. Якщо для пізніших часів можна встановити зв'язок між історичними подіями та мовними явищами (як-от проникнення українських і польських запозичень у литовську мову), то для більш давньої епохи варто звертатися за допомогою до інших дисциплін, наприклад, доісторичної археології чи антропології (Dini, 2014, с. 209-210). Загалом, балто-слов'янське питання завжди характеризувалося міждисциплінарністю та комплексністю, але провідна роль в його вивченні належить саме лінгвістам, що пояснюється визначними успіхами порівняльно-історичних студій у науці про слово. Однак, стрімкий науковий прогрес відкриває можливості для виявлення нових проявів балто-слов'янських контактів і взаємодії в археологічному, антропологічному, культурно-історичному, фольклорному, літературному ракурсах тощо. Такий комплексний підхід, якщо не у своїх здобутках, то принаймні у гаслах (які з часом сприятимуть досягненню певних результатів), без жодних сумнівів, сприятиме поступовому розв'язанню проблеми існування балто-слов'янської етномовної спільності (Непокупний, 1979, с. 17-18). У цьому контексті подальше зіставлення ширшого лексичного матеріалу слов'янських і балтійських мов може сприяти точнішому розмежуванню спільноуспадкованих рис і результатів пізніших мовних контактів, а відтак – поступовому уточненню й розв'язанню окремих аспектів балто-слов'янського етномовного питання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Непокупний, А. П. (1979). Балтійські родичі слов'ян. Наукова думка.

2. Непокупний, А. П. (2000). Балто-слов'янська мовна спільність. *В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк (ред.), Українська мова: Енциклопедія (с. 41–42).* Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана.

3. Brozović Rončević, D. (2006). The question of the Balto-Slavic linguistic community: The evidence of hydronymy. *L. Bilkis, A. Ragauskaitė, & D. Sinkevičiūtė (Eds.), Baltų onomastikos tyrimai: Aleksandrui Vanagui atminti (pp. 87–105).* Lietuvių kalbos institutas.

4. Derksen, R. (2008). Etymological dictionary of the Slavic inherited lexicon. Brill.

5. Derksen, R. (2015). Etymological dictionary of the Baltic inherited lexicon. Brill.

6. Dini, P. U. (2000). Baltų kalbos: Lyginamoji istorija. Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

7. Dini, P. U. (2014). Foundations of Baltic languages. Eugrimas.

8. Endzelīns, J. (1911). Славяно-балтийские этюды. Типография и литография М. Зильберберг.

9. Fortson, B. W., IV. (2010). Indo-European language and culture: An introduction (2nd ed.). Wiley-Blackwell.

10. Instytut Polski w Brukseli. (n.d.). Learn Polish. https://instytutpolski.pl/brussels/en/learn-polish/

11. Meillet, A. (1908). Les dialectes indo-européens. Champion.

12. Petit, D. (2018). Balto-Slavic. *J. S. Klein, B. D. Joseph, & M. Fritz (Eds.), Handbook of comparative and historical Indo-European linguistics (Vol. 3, pp. 1960–1973).* De Gruyter Mouton.

13. Rask, R. K. (1818). Undersögelse om det gamle Nordiske eller Islandske Sprogs Oprindelse. Gyldendal.

14. Rozwadowski, J. (1912). O pierwotnym stosunku wzajemnym języków bałtyckich i słowiańskich. *Rocznik Slawistyczny, 5, 1–36.*

15. Schleicher, A. (1861). Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen. Böhlau.

16. Tichovskis, H. (1973). Lomonosov's view on the relation between Baltic and Slavic languages. *A. Ziedonis Jr., J. Puhvel, R. Šilbajoris, & M. Valgemäe (Eds.), Baltic literature and linguistics (pp. 143–149).* Association for the Advancement of Baltic Studies.

REFERENCES

1. Nepokupnyi, A. P. (1979). Baltiiski rodychi slovian. Naukova dumka. [in Ukrainian].

2. Nepokupnyi, A. P. (2000). Balto-slovianska movna spilnist. *V. M. Rusanivskyi, O. O. Taranenko, & M. P. Ziabliuk (Eds.), Ukrainska mova: Entsyklopediia (pp. 41–42).* Ukrainska entsyklopediia im. M. P. Bazhana. [in Ukrainian].

3. Brozović Rončević, D. (2006). The question of the Balto-Slavic linguistic community: The evidence of hydronymy. *L. Bilkis, A. Ragauskaitė, & D. Sinkevičiūtė (Eds.), Baltų onomastikos tyrimai: Aleksandrui Vanagui atminti (pp. 87–105).* Lietuvių kalbos institutas. [in English; in Lithuanian]

4. Derksen, R. (2008). Etymological dictionary of the Slavic inherited lexicon. Brill. [in English]

5. Derksen, R. (2015). Etymological dictionary of the Baltic inherited lexicon. Brill. [in English]

6. Dini, P. U. (2000). Baltų kalbos: Lyginamoji istorija. Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas. [in Lithuanian]

7. Dini, P. U. (2014). Foundations of Baltic languages. Eugrimas. [in English]

8. Endzelīns, J. (1911). Slavyano-baltiyskie etyudy. Tipografiya i litografiya M. Zilberberga. [in Russian]

9. Fortson, B. W., IV. (2010). Indo-European language and culture: An introduction (2nd ed.). Wiley-Blackwell. [in English]

10. Instytut Polski w Brukseli. (n.d.). Learn Polish. https://instytutpolski.pl/brussels/en/learn-polish/ [in English]

11. Meillet, A. (1908). Les dialectes indo-européens. Champion. [in French]

12. Petit, D. (2018). Balto-Slavic. *J. S. Klein, B. D. Joseph, & M. Fritz (Eds.), Handbook of comparative and historical Indo-European linguistics (Vol. 3, pp. 1960–1973).* De Gruyter Mouton. [in English]

13. Rask, R. K. (1818). Undersögelse om det gamle Nordiske eller Islandske Sprogs Oprindelse. Gyldendal. [in Danish]

14. Rozwadowski, J. (1912). O pierwotnym stosunku wzajemnym języków bałtyckich i słowiańskich. *Rocznik Slawistyczny, 5, 1–36*. [in Polish]

15. Schleicher, A. (1861). Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen. Böhlau. [in German]

16. Tichovskis, H. (1973). Lomonosov's view on the relation between Baltic and Slavic languages. *A. Ziedonis Jr., J. Puhvel, R. Šilbajoris, & M. Valgemäe (Eds.), Baltic literature and linguistics (pp. 143–149).* Association for the Advancement of Baltic Studies. [in English]

Отримано: 31.08.2026
Прорецензовано: 14.09.2026
Схвалено до друку: 29.09.2026